

Владан Гавриловић*
Филозофски факултет Универзитета у
Новом Саду

УДК: 271.222(497.11)-773-9(497.13)
DOI: 10.19090/gff.2022.1.117-137
Originalni naučni rad

ПОПИС ПАКРАЧКЕ ЕПАРХИЈЕ КРАЈЕМ ХVИИ ВЕКА**

Пакрачка епархија је својим опсегом обухватала понајвише делове Славоније у данашњем њеном значењу. Размотрићемо митрополијски сумарни попис из 1797. године, који је имао различиту структуралну основу. Базирали смо се на подацима о броју православних становника у Епархији, односно њеним протопрезвитератима, броју домова у којима су становали, као и категорији одласка (обавезног или добровољног) у војне јединице Монархије. Сматрамо да ће резултати овог нашег рада користити укупном демографском погледу распореда и утврђивања бројности православног становништва у Монархији, наравно на територији ове Епархије, као и постављању нових питања и истраживања о структури православног становништва, његове веће или мање насељености појединих области садашње Славоније, као и његове формације у војним јединицама Монархије.

Кључне речи: Пакрачка епархија, Хабзбуршка монархија, православни, ХVИИ век

Пакрачка епархија је једна од најстаријих епархија Српске православне цркве на територији Хабзбуршке монархије. Она је обухватала готово целокупну област данашње Славоније, северне делове Хрватске. У тим областима почели су се насељавати православни Срби још од ХV, а посебно у првој половини ХVИ века, непосредно пред и после заузећа, посебно славонских области од стране Турака. Народ се насељавао из два правца, из Босне и из Србије, а са њим су прелазили свештеници и калуђери, који су подизали цркве и манастире (Ивић, 1909: 25-59). Тако је, у другој половини ХVИ века настао и манастир Ораховица, као најстарији српски манастир у Славонији (Кашић, 1996: 143). Обновом Пећке патријаршије (1557), била је основана и посебна епархија за Славонију, односно за територију Пожешког и

---

* v.gavrilovic@ff.uns.ac.rs

** Рад је саставни део републичког Пројекта *Војвођански простор у контексту европске историје* (ON177002)

Церничког санцака, чије је седиште, највероватније, било негде у Пожеги, која је ускоро постала велико и важно турско место (Грујић, 1996: 35). Ови пожешко-цернички епископи су се најчешће називали пожешким митрополитима (Грујић, 1931: 14; Микавица-Лемајић-Васин& Нинковић, 2016: 314). У том првобитном времену настанка Пожешке епархије, односно митрополије познато нам је само неколико њених архијереја (Грујић, 1993: 182). У времену ослобођења Славоније од турске власти (1688 - 1691), нестало је и Пожешке епархије као православне црквене организације. Ова област је у црквеном смислу, дошла под директну управу српског патријарха Арсенија III Црнојевића, који је 17. маја 1705. године посветио за славонског епископа свог егзарха Софронија Подгоричанина, са новим седиштем епископије у Пакрацу (Грујић, 1993: 182-183). Упоредо са насељавањем Срба у Доњој (турској) Славонији, која се нашла под Турцима, вршило се и насељавање Срба у Горњу Славонију (данашњу северну Хрватску), која је остала у поседу Хабзбуршке монархије. На тој територији пред крај XVI века био је основан Вараждински генералат, а у његовим оквирима основана два црквена средишта српског народа, манастири Лепавина и Марча (Зиројевић, 1984: 125-126, 132; Кашић, 1996: 98-129; 316-340). Срби у Генералату су добили и право оснивања сопствене, православне епархије (Марчанске/Вретанијске) са седиштем у манастиру Марчи (Ивић, 1924: 87-101; Радонић, 1950: 43-77; Кашић, 1986: 17-76; Гавриловић С., 1993: 28-49; Швикер, 1995: 15-90; Гавриловић В., 2012: 207-218; Микавица и др., 2016: 248; 281-313). Када су крајем XVII века државне власти успеле да на марчанску епископску (епархијску) столицу постављају унијате, народ се почео бунити и тридесетих година XVIII века, митрополит београдско-карловачки Вићентије Јовановић успео је да православним Србима настањеним у Генералату постави посебног православног епископа (1734), Симеона Филиповића, са седиштем у Северину код Бјеловара (Руварац, 1880: 3-81; Вуковић- Гавриловић В., 2009: 468-469). Ова Северинска епархија није била дуго века, смрћу Филиповићевом 1743. царске власти нису више допустиле постављање посебног епископа, па је Северинска епархија спојена са већ постојећом Костајничко-Зринопољском. Када је и она укинута 1771. године, цео овај предео Вараждинског генералата и суседних провинцијалних области, које су покривале прво Северинска, а потом Костајничко-Зринопољска епархија, је потпао под јурисдикцију Пакрачке епархије, а таква ситуација је остала до прве половине XX века, када су ове области потпале под новоосновану Загребачку епархију, која је 1996.

преиначена у Загребачко-Љубљанску епархију (Грујић, 1993: 182-183; Косовац, 1910, 768-769).

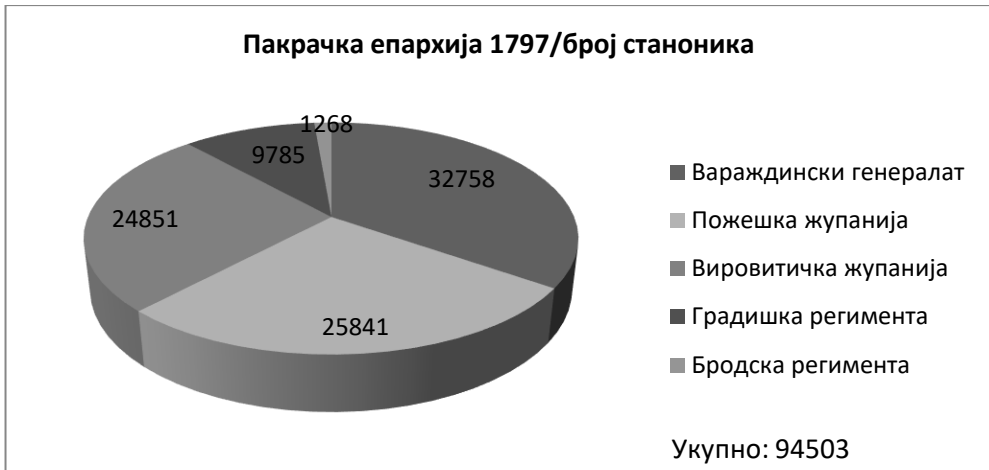
Пакрачка епархија је према митрополијском Попису с краја ХVIII века (1797) бројала 564 места, од којих се 35, 46% места налазило у Вараждинском генералату (њих 200), 27, 82 % у Пожешкој жупанији (154 места), 20, 57 %, у Вировитичкој жупанији (116 места), 13, 66 %, у Градишкој регименти (77 места) и 2, 49 % у Бродској регименти (14 места).¹

Попис је састављен из два дела, при чему се први део односи на свештенство у Пакрачкој епархији, односно заведени су сви свештеници у Епархији, њихове парохије, као и њихове генералије. Ми смо узели у разматрање поједине ставке из другог дела Пописа, које се односе на православно становништво Епархије, односно њихов укупан број, појединачни број по протопрезвитератима и по појединим местима, број православних домова у овим категоријама, број цркава и њихово стање, као и број оних мушких особа које су се налазиле у војсци Монархије, добровољно или по позиву.

У Епархији је 1797. године побројано 94503 (деведесет четири хиљаде петсто три) православна (српска) становника, од чега је највећи број био настањен у Вараждинском генералату, њих 32758. Потом је следило српско становништво Епархије из места у Пожешкој жупанији (25841), затим у Вировитичкој (24851), Новоградишкој регименти (9785) и напоследку Бродској регименти (1268 становника). У оквиру овог становништва урачунали смо и онај део који се налазио у војним јединицама Монархије, а који је издвојен као посебна група унутар Пописа (АСАНУК, МП, „А” , 33/1797).

---

¹ Митрополијски попис из 1797. године се налази у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско-Патријаршијски (АСАНУК, МП), у фонду „А”, под сигнатуром 33. (даље: АСАНУК, МП, „А” , 33/1797).

Укупан број домова у Епархији је износио 9898 (девет хиљада осамсто деведесет и осам), а просек становника по једном дому је износио 9,55 у оквиру Епархије. Највише домова је било у Вараждинском генералату - 2945, потом у Вировитичкој жупанији - 2781, Пожешкој жупанији - 2301, Новоградишкој регименти - 1667 и Бродској регименти - 104 православна дома (АСАНУК, МП, „А” , 33/1797).

У Епархији је побројано 132 цркве, закључно са два манастира, (Пакра и Лепавина), који су имали по две цркве. При томе су 53 цркве (40, 15 %) биле у добром стању, укључив и манастирске, 43 цркве у средњем стању (32, 57 %) и 36 цркава у лошем (худом) стању (27, 28 %). Скоро половина цркава се налазила у Вараждинском генералату, њих 56, односно 42, 42 %. У пожешкој жупанији је забележено 34 цркве (25, 76 %). Потом, у Вировитичкој

жупанији је побројано 20 цркава (15, 15 %), у Новоградишкој регименти 19 цркава (14, 39%) и у Бродској регименти 3 цркве (2, 28 %).²

У оквирима Епархије, односно на већем делу територија Вараждинског генералата, Градишке регименте, Пожешке и Вировитичке жупаније, као и мањег дела територије Бродске регименте, просек становника по једном дому је поприлично варирао, између 5, 86 у Градишкој регименти, до 12, 19 у оквирима Бродске регименте, тако да је општи просек становника по дому у Епархији износио 9, 86 (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

² АСАНУК, МП, „А”, 33/1797.

Највећи број места Пакрачке епархије налазио се у оквиру Вараждинског генералата. Места су била подељена у три Протопресвитерата: Плавшиначки, Нартљански (Нарђански) и Северински.³

Плавшиначки протопресвитерат је био највећи у Генералату и обухватао је чак 92 места, али је, при томе, имао веома мали број становника, њих 9725, од чега се њих 8621 налазило у местима, а 1104 у Вараждинској регименти. Од тога је било 5549 особа мушког и 4176 женског пола, који су становали у 817 домова, што је у просеку износило 11, 9 православних по дому. Из Протопресвитерата издвајамо, Батињане, Копривницу, прђавор манастира Лепавине, као највећа места са православним становништвом, као и Крижевце и Вирове, са најмањим уделом православних у њима. Највише насељено место су били Батињани (Батиновац), који су имали 604 православна, од чега 526 у самом месту а 78 у војсци, односно Регименти. Они су становали у свега 35 домова, што је давало просек од 17, 25 становника по дому, што је било највише у оквиру сва три протопресвитерата. У месту је забележена православна црква, која је била у лошем (худом) стању. Наредно, веома важно место у Протопресвитерату је била Копривница, која имала 119 православних становника, при чему су при чему су то били трговци, занатлије, свештеници и њихове породице, јер није забележен ниједан у јединицама Регименте. У њој је било 33 православна дома, што је давало просек од 3,6 православних по једном дому. Православна црква у Копривници је била у добром стању. Прђавор манастира Лепавина је имао 40 становника, који су становали у 7 домова, што је износило у просеку 5, 71 становника по дому. При самом манастирском комплексу су забележене две цркве у добром стању. Крижевци су имали 28 православних становника оба пола, који, такође као и у Копривници, нису подлежали војној обавези. Становали су у 6 домова, што је у просеку износило 4, 66 православних по дому. У Крижевцима није забележена православна црква. Најмање место са уделом православних у Протопресвитерату су били Вирови са само 2 становника у месту, настањена у једном дому (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

Следећи по величини је био Нартљански (Нарђански) протопресвитерат, који је обухватао 55 места у Генералату. У њему је побројано 12396 становника, при чему се њих 11269 налазило у местима, а 1127 у Вараждинској регименти. Од тога је особа мушког пола било 6859 и

---

³ Ова три Протепресвитерата су 1868. уједињена у један, новоосновани Беловарски протопресвитерат. (Косовац, 1910: 772-773.)

4410 особа женског пола. Они су становали у 1003 православна дома, у просеку 12, 35 православних становника по дому. Од места овог Протопрезвитерата издвајамо: Велику Бршљаницу (Бершљенце), Бјеловар и Даминац. Највеће место Протопрезвитерата је била Бршљаница са 767 православних становника, при чему се у месту налазило њих 662, док је 85 било у јединицама Регименте. Становали су у 45 домова, односно просек становника по једном дому је износио 17, 04. Бршљаница је имала и цркву, која се налазила у лошем (худом) стању. Као велико и важно место у Генералату, из овог Протопрезвитерата издвајамо и Бјеловар, који је имао 144 православна становника оба пола, при чему су сви били у месту и ослобођени војне обавезе. Они су становали у 26 домова, што је давало просек од 5, 53 становника по једном дому. Православна црква у Бјеловару је била у добром стању. Даминац је имао 33 православна, од чега 26 становника у месту и 7 у Регименти. Они су становали у свега 3 дома, што је износило 11 становника по дому. (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

Најмањи по величини је био Северински протопрезвитерат, који је обухватао 51 место, са укупно 10637 становника. Од тога се у местима боравка налазио 9441 православни становник, док се њих 1196 налазило на војни, као део јединица Вараждинског генералата. У оквиру овог становништва, било је 6150 мушкараца у односу на 4487 жена, укључивши и децу оба пола. Они су становали у 1125 православних домова, што је у просеку износило 9, 45 православних по дому. Међу местима Северинског протопрезвитерата издвајамо: Велике Зденце и Северин-као највећа места насељена православним становништвом, као и Дауман и Клоштер - места са најмање православних. Највеће место су били Велики Зденци са укупно 859 православних становника, при чему се у самом месту налазило 784, а њих 75 у Вараждинској регименти. Становали су у 69 домова, при чему би просек становника по једном дому износио 12, 44. Велики Зденци су имали и православну цркву која је била у добром стању. Надаље, издвајамо Северин као општину у чијој су се цркви, која је служила и као епископска резиденција, одржавали најважнији скупови српског народа у Генералату, Северинска црква се у време изводјења Пописа налазила у добром стању. У самом Северину је побројано 311 православних, од тога 281 у месту, а 30 у оквирима Регименте. Становали су у 35 домова, што је износило 8, 88 становника по једном дому. Дауман је имао 22 православна, од чега 21 у месту и 1 у оквирима Регименте. Није имао православну цркву, а становали су у оквиру 2 православна дома, што је у просеку износило 11 становника по

дому. Клоштер је био место са најмање православних у Протопрезвитерату, њих 11 у месту а ниједан у Регименти (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

Занимљиво, у Попису нису дати подаци за Вараждин, у коме је, у врло малом броју, ипак, било православних.⁴

⁴ У Вараждину је 1779. забележено 3 православна дома, а 1809. године 89 православних. (Грујић, 1996., 225/IV.)

Пакрачка епархија је обухватала места са православним становништвом и у великим деловима Пожешке жупаније. У њој су православни били подељени у три протопрезвитерата: Пакрачки, Трештановачки и Даруварски.⁵

При томе је највећи био Пакрачки протопрезвитерат који је обухватао 60 места, са 9212 становника, од чега се њих 9098 налазио у местима, а 114 у војним јединицама Монархије. Од тога је било 5643 особа мушког и 3569 женског пола, који су становали у 846 домова, што је давало просек од 10, 88 православних по дому. Од места у Протопрезвитерату издвајамо: Граховљане, Пакрац, Звечево, као највећа места, и Мартовлахе, као мање место. Највише насељено место су били Граховљани са 612 православних, при чему њих 600 у месту и 12 у војним јединицама Монархије. Становали су 48 домова, што је у просеку износило 12, 75 становника по дому. Граховљани су имали цркву која је била у средњем стању. Наредно веће место је био Пакрац, са 507 православних, од чега њих 506 у месту и 1 у војним јединицама Монархије. Они су становали у 120 православних домова, што је давало просек од 4, 22 становника по дому. Пакрац је имао и две цркве, које су биле у средњем стању. Место које се може сагледати као средње место у Протопрезвитерату, било је Звечево са 365 православних, без иједног у војним јединицама. Они су становали у 33 дома, односно просек по једном православном дому је износио 11, 06 становника. Православна црква у Звечеву је била у добром стању. Најмање место у Протопрезвитерату су били Мартовласи са 25 православних, без иједног у војсци Монархије. Они су становали у 2 дома, што је износило 12, 5 становника по дому (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

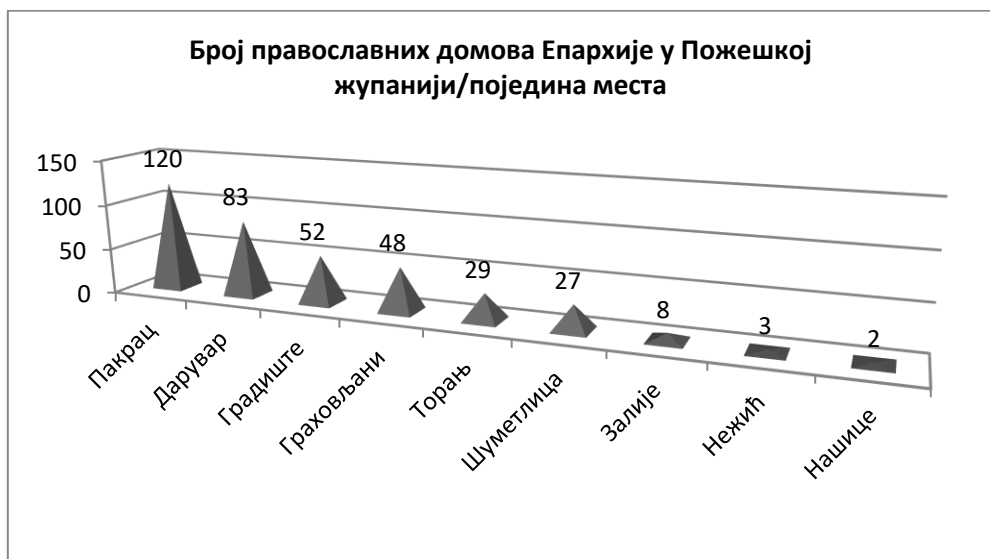
Наредни протопрезвитерат у оквиру Пожешке жупаније био је Трештановачки, са, такође, 60 православних места, али са знатно мање броја становника у односу на Пакрачки протопрезвитерат. На територији Трештановачког протопрезвитерата било је настањено 6772 православна становника оба пола, од чега 6690 њих у месту и 82 у војним јединицама Монархије. При томе је било 3542 особа мушког и 3230 женског пола, који су становали у 846 домова, што је у просеку износило 8 православних становника по дому. Од места у Протопрезвитерату издвајамо: Градиште, Вучјак и Нашице. Градиште је имало највећи број православних, њих 444, при чему је 436 било у месту, а 8 у војним јединицама Монархије. Становали су у

---

⁵ Ова три протопрезвитерата су 1905. године заокружена у један - Пакрачки протопрезвитерат. (Косовац, 1910: 859.)

52 дома, што је у просеку износило 8,53 православних по дому. Градиште је имало и православну цркву, која је била у добром стању. Наредно велико место био је Вучјак, са 405 православних, од чега је њих 400 било у месту, а 5 у војсци Монархије. Становали су у 40 домова, што је у просеку износило 10, 12 православних по дому. И поред доста великог броја православних, Вучјак није имао православну цркву. Најмањи удео православних у Протопрезвитерату су имале Нашице, 9 становника, ниједан у војсци, који су становали у 2 дома, што је у просеку износило 4,5 православних по дому. У Нашицама није забележена православна црква (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

Трећи, најмањи протопрезвитерат у оквирима Пожешке жупаније био је Даруварски са 34 места, у којима је настањено 9857 становника оба пола, при чему њих 9708 у местима и 149 у војним јединицама Монархије. Од тога је било 5408 особа мушког и 4449 женског пола. Становали су у 609 домова, што је давало просек од 16, 18 православних по дому. У Протопрезвитерату издвајамо: Уљаник, Дарувар, Торањ, Добру Кућу, Заиле и прњавор манастира Пакра. Уљаник је имао највећи број православних - 773, од чега њих 758 у месту и 15 у војсци Монархије. Становали су у 83 православна дома, што је износило 9, 31 становника по дому. Православна црква у Уљанику је била у добром стању. Као важно место и једно од трговишта Пожешке жупаније помиње се Дарувар, који је имао сразмерно велик број православних, њих 729 оба пола, при чему је 720 било у месту, а 9 у војним јединицама Монархије. Они су били настањени у 83 дома, што је износило 8, 78 православних по дому. Дарувар је имао и православну цркву, која је била у средњем стању. За средње место можемо сматрати Торањ, који је имао 316 православних, од чега 312 у месту а 4 у војсци. Они су настањени у 29 домова, што је износило 10, 75 становника по дому. Православна црква у Торњу је била у средњем стању. Надаље, као мање место помињемо Заиле, које је имало 160 православних, од чега њих 159 у месту и 1 у војсци Монархије. Они су становали у свега 8 домова, што је износило 20 православних по дому, Заиле није имало православну цркву. Добра Кућа је имала 71 православног, при чему је њих 69 било у месту, а 2 у војним јединицама. Становали су у 6 домова, што је износило 11, 83 православна по дому. Такође, није имала православну цркву. Напослетку, у прњавору манастира Пакра забележено је 17 становника оба пола, који су становали у само једном дому. Забележене су две манастирске цркве, обе у добром стању (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

Пакрачка епархија се пружала на места са православним становништвом и у великим деловима Вировитичке жупаније. У њој су православни били подељени у два протопрезвитерата: Боровски и

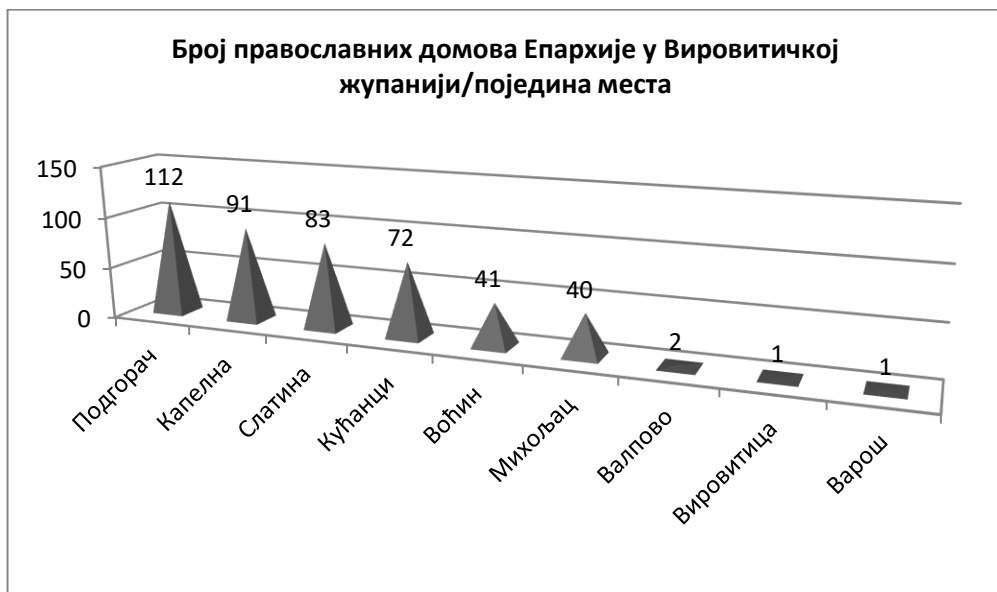
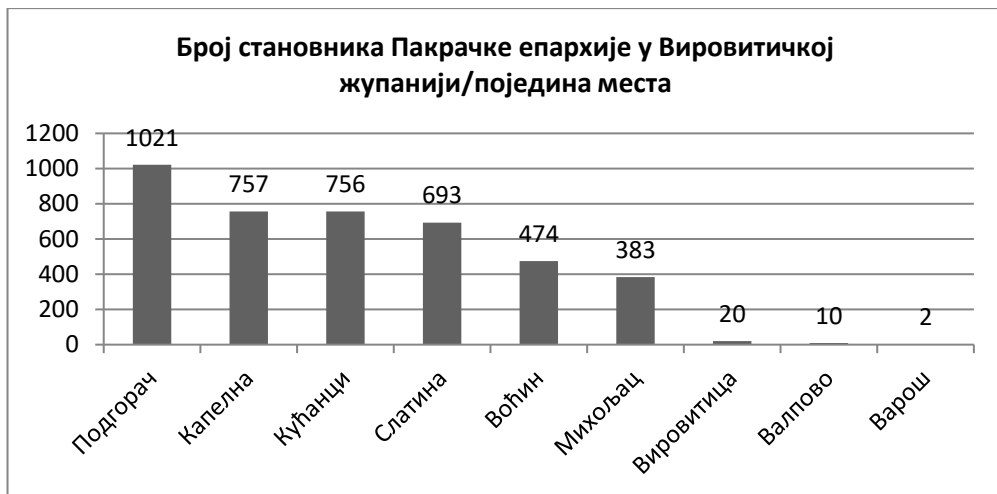
Брачевачки.⁶ При томе је Боровски протопрезвитерат био много територијално већи од Брачевачког, с тим што се Брачевачки протезао и на територију Бродске регименте. Боровски протопрезвитерат је обухватао 96 места, са 20263 становника оба пола, од чега се њих 20058 налазило у местима, а 205 у војним јединицама Монархије. Од тога је било 10843 особа мушког и 9420 особа женског пола, кој су становали у 2240 православних домова, што је у просеку износило 9, 04 становника по дому. Од места у Протопрезвитерату издвајамо: Капелну, Кућанце као највећа места; Слатину, Воћин, Михољац, као средња места; Вировитицу, Валпово, Подганце, као мања места насељена православним становништвом. Највише насељено место је била Капелна са 757 православних, при чему њих 743 у месту и 14 у војним јединицама Монархије. Становали су 91 православном дому, што је у просеку износило 8, 32 становника по дому. Капелна је имала православну цркву која је била у добром стању. Наредно веће место су били Кућанци са 756 православних, од чега њих 748 у месту и 8 у војсци Монархије. Они су становали у 72 православна дома, што је давало просек од 10, 5 становника по дому. Кућанци су имали православну цркву која се налазила у средњем стању. Средње место у Протопрезвитерату, је била Слатина са 693 православна, при чему је њих 683 боравило у месту, а 10 у војним јединицама Монархије. Они су становали у 83 дома, односно просек по једном православном дому је износио 8, 35 становника. Православна црква у Слатини је била у добром стању. Надаље, у Воћину се налазило 474 православна, од чега 440 у месту, а 4 у војсци Монархије. Они су становали у 41 православном дому, што је давало просек од 11, 56 становника по дому. Воћин је имао православну цркву, која је бил у добром стању. Као следеће место набрајамо Михољац са 383 православна, при чему њих 382 у месту и 1 у војним јединицама Монархије. Они су становали у 40 православних домова, што је давало просек од 9, 57 становника по дому. Православна црква у Михољцу је била у добром стању. Вировитица је била мање место у Протопрезвитерату са 20 православних, који су сви били у месту. Они су становали у само једном православном дому, што је, уједно био највећи просек становника по дому у Протопрезвитерату и један од већих у Епархији. У Вировитици није било православне цркве. Валпово је имало 10 православних, сви у месту, који су

---

⁶ Цео Боровски и део Брачевачког протопрезвитерата, који се односио на подручје Жупаније, су уједињени 1868. у један - Воћински протопрезвитерат. (Косовац, 1910: 812.)

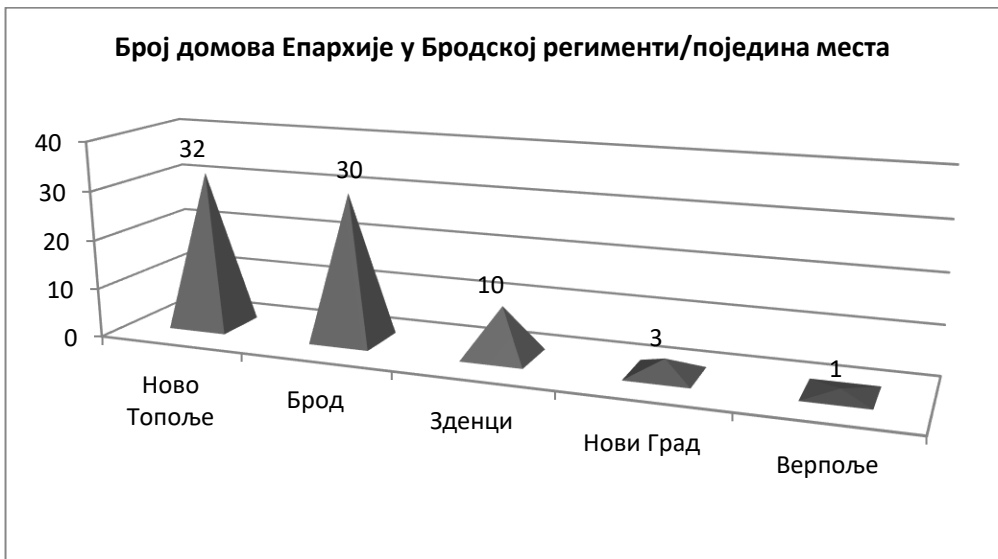
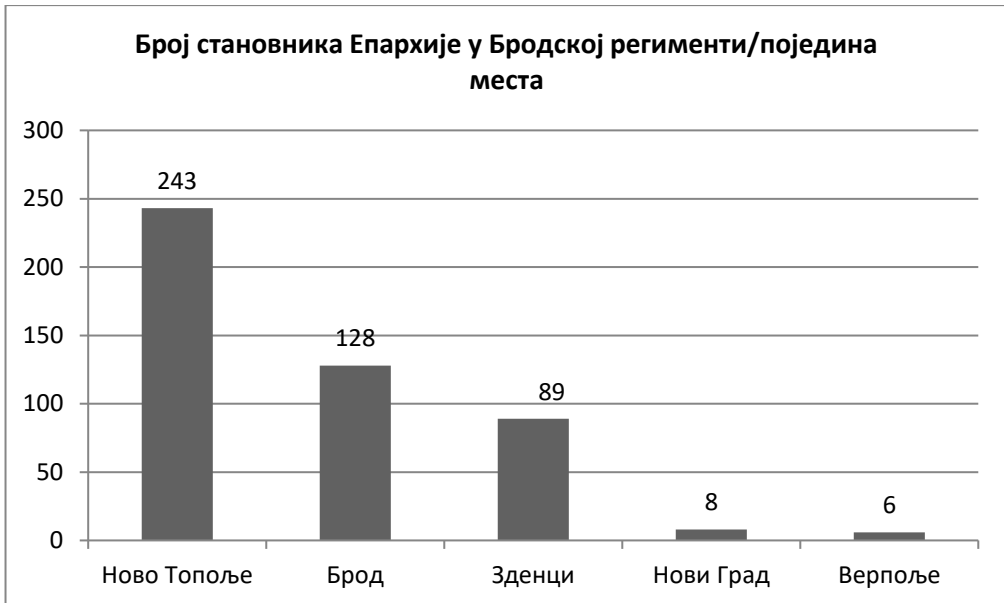
становали у 2 дома, што је износило 5 становника по једном дому. Ни у Валпову није било православне цркве. Најмање православно место у Протопрезвитерату су били Подганци са само 2 православна, без иједног у војсци Монархије. Они су становали у 1 дому. Нису имали православну цркву (АСАНУК, МП, „А” , 33/1797).

Наредни протопрезвитерат у оквиру Вировитичке жупаније био је Брачевачки, са 22 православна места. У њему је било настањено 4588 православних оба пола, од чега 4538 њих у месту и 50 у војним јединицама Монархије. При томе је било 2413 особа мушког и 2175 женског пола, који су становали у 541 православном дому, што је у просеку износило 8,48 становника по дому. Од места у Протопрезвитерату издвајамо: Подгорач, као највеће место; Набрђе, Мајур, Брачевце, као средња места; Придвор и Варош, као мања места. Подгорач је имао 1021 православног становника оба пола, од чега је њих 1011 било у месту, а 10 у војним јединицама Монархије. Становали су у 112 православних домова, што је давало просек од 9, 11 становника по дому. Иако највеће место по броју православних у Протопрезвитерату, Подгорач није имао православну цркву. Набрђе је имало 395 православних, од чега 391 у месту, а 4 у војсци Монархије. Становали су у 54 дома, што је у просеку износило 7, 31 становника по дому. У месту је забележена православна црква, која је била у средњем стању. Мајур је имао 360 православних, при чему њих 357 у месту и 3 у војсци. Они су обитавали у 54 православна дома, а просек по дому је износио 6, 66 становника. Брачевци су имали 313 православних, од чега 308 у месту и 5 у војним јединицама Монархије. Становали су у 38 домова, што је давало просек од 8, 23 становника по дому. Надаље, од мањих места у Протопрезвитерату помињемо Придвор и Варош. Придвор је имао 22 православна становника, све у месту, који су становали у 3 дома. На основу тога, просек по дому у Придвору је износио 7, 33 становника. Није забележена православна црква. Напоследку, у Варошу је забележено само 2 православна, оба у месту, који су становали у једном дому. Наравно, у њему није забележено постојање православне цркве (АСАНУК, МП, „А” , 33/1797).

Брачевачки протопрезвитерат је захватао и делове Бродске регименте, обухватајући 14 места у њој. На подручју ове Регименте, посматрајући део Пакрачке епархије кроз Брачевачки протопрезвитерат, је живело 1268 православних оба пола, од чега је њих 1151 боравило у местима Регименте, а 117 било у војним јединицама Регименте. Становали су у 184 православна дома, што је у просеку износило 6, 89 становника по дому. Из оквира Бродске регименте, Брачевачког протопрезвитерата, издвајамо: Ново Топоље, Терњане и Брод, као највећа места са бројем православних; Кордошевце и Зденце, као средња места; Пољанце, Нови Град и Верпоље, као најмања места са уделом

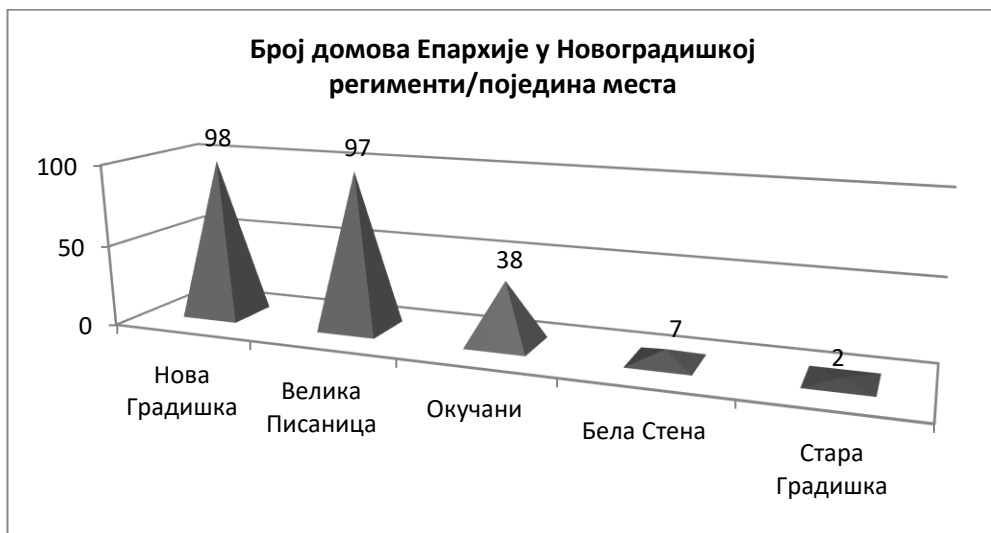
православних. Ново Топоље је имало 243 православна оба пола, при чему се њих 223 налазило у месту, а 20 у војним јединицама Регименте. Становали су у 32 дома, што је просечно чинило 7, 59 становника по дому. Православна црква у Новом Топољу је била у лошем (худом) стању. Терњани су имали 147 православних, при чему њих 130 у месту и 17 у Регименти. Становали су у 19 православних домова, што је износило 7, 73 становника по дому. У њима није забележена православна црква. Брод, који је био и седиште Регименте, је имао 128 православних становника, од којих су сви били у месту становања, без учешћа у војним јединицама Регименте. Становали су у 30 православних домова, што је просечно износило 4, 26 становника по дому. У Броду је забележена православна црква, која се налазила у добром стању. Надаље, Кордошевци су имали 100 православних, од чега 91 у месту, а 9 у Регименти. Они су становали у 13 домова, односно просек по једном дому је износио 7, 69 становника. Није било православне цркве. Наредно средње место били су Зденци са 89 православних, при чему њих 83 у месту, а 6 у војним јединицама Регименте. Они су обитавали у 10 домова, што је чинило просек од 8, 9 православних по дому. Пољанци су имали већ мањи удео православних, 56, од чега њих 50 у месту, а 6 у Регименти. Становали су у 7 православних домова, што је у просеку износило 8 становника по дому. Нови Град је имао врло мали проценат православних, само њих 8, при чему су сви боравили у месту. Они су становали у 3 дома, што је у просеку чинило 2, 66 становника по дому. Верпоље је имало најмање православних у Протопрезвитерату, њих 6, сви у месту, који су становали у 1 дому. Ни Верпоље, као ни Нови Град и Пољанци, није имало православну цркву (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

Последњи протопрезвитерат Пакрачке епархије био је Новоградишки , који је обухватао највеће делове Новоградишке регименте. На подручју овог протопрезвитерата је живело 9785 православних, од чега њих 8219 у месту и 1566 у војним јединицама Новоградишке регименте. Становали су у 1687 домова, што је у просеку износило 5, 8 становника по дому, што је за војно подручје (Регименту) био знатно мањи проценат него на подручју

Вараждинског генералата и Бродске регименте унутар њихових протопрезвитерата. Са овог подручја издвајамо: Велику Писаницу, Човац, као највећа места са уделом православних; Нову Градишку и Окучане, као средња места; Белу Стену, Стару Градишку и Бучје, као места са најмањим уделом православних. Највећи број православних је имала Велика Писаница, њих 682 оба пола, од чега њих 614 у месту, а 68 у војним јединицама Регименте. Они су живели у 97 домова, чиме је просек по дому износио 7, 03 становника. Православна црква у Писаници је била у добром стању. Човац је имао 383 православна, од чега је њих 322 било у месту, а 61 у Регименти. Боравили су у 51 православном дому, што је давало просек од 6,27 становника по дому. У месту није забележена православна црква. Наредно веће место са бројем православних била је Нова Градишка, која је била и седиште Регименте. У њој је забележен 321 православни становник оба пола, при чему су се 303 налазила у месту, а 18 у Регименти. Они су становали у 98 домова, што је давало изузетно низак ниво од 3, 27 становника по дому. У Новој Градишци је забележена постојање православне цркве, која је била у средњем стању. У Окучанима је било 144 православна, од чега њих 130 у месту и 14 у војним јединицама Регименте. Боравили су у 38 домова, што је у просеку износило 3, 78 становника по дому, што је, такође, био мали постотак становника по дому. У Окучанима је забележена православна црква, која је била у добром стању. Бела Стена, која је још у другој половини XV века била дарована као посед првом српском деспоту Вуку Гргуревићу (Бранковићу), је од почетка имала православно становништво. Крајем XVIII века, у време пописа Епархије 1797. године, у Белој Стени је било 30 православних, од чега су 23 боравила у месту, а њих 7 се налазило у јединицама Регименте. Становали су у 7 православних домова, што је у просеку износило 4, 28 становника по дому. У њој није забележена православна црква. Стара Градишка је имала занемарљив број православних, њих 9, сви присутни у месту. Становали су у 2 дома, што је у просеку износило 4, 5 православних по дому. С обзиром да је имала православну цркву, с разлогом сматрамо да је број православних у њој раније био виши. Напослетку, Бучје је имало најмањи број православних, њих 3, од чега 2 у месту и 1 у војним јединицама Регименте. Становали су у једном православном дому. У Бучју није забележено постојање православне цркве (АСАНУК, МП, „А”, 33/1797).

Напоследку, Попис Пакрачке епархије из 1797. нам пружа могућност да сагледамо и бројно стање граничара по Региментима, на чије делове се пружала Епархија, као и добровољне одласке појединаца из жупанијских места у војне јединице Монархије. Ови подаци се не односе на целокупне опсеге славонских Регименти, нити на целокупне територије славонских жупанија, него на њихове делове које је обухватала Пакрачка епархија. Ипак, сматрамо, да и тако изнешени подаци представљају новину, те да могу послужити за даљу анализу и нова историографска истраживања усмерена у

том правцу. На основу тога изнели смо завршну табелу распореда православних у војним јединицама Монархије са територије Пакрачке епархије. Тако се из Вараждинског генералата у истоименој Регименти налазило 3427 православних, из Новоградишке регименте - 1566, из Бродске регименте - 117, из Пожешке жупаније - 345 и из Вировитичке жупаније - 255, што је укупно износило 5710 православних житеља са територије Пакрачке епархије у војсци Монархије (АСАНУК, МП, „А” , 33/1797).

Православни Епархије/учешће у војсци	Обавезно присуство	Слободна воља	Укупно
Вараждински генералат	3427		
Новоградишка регимента	1566		
Бродска регимента	117		
Пожешка жупанија		345	
Вировитичка жупанија		255	
Укупно	5110	600	5710

У свему, можемо резимирати следеће: Највеће место са бројем православних у Пакрачкој епархији је био Подгорач са 1021 становником. Они су становали у 112 домова. Надаље, од важнијих места у Епархији издвајамо: Велике Зденце, Дарувар, Слатину, Пакрац и Воћин, као већа места; Михаљац, Нову Градишку и Северин, као средња места; Бјеловар, Окучане, Брод, Копривницу, као мања места; и напослетку Вировитицу, Стару Градишку и Вирове, као најмања места са уделом православног становништва у њима. Велики Зденци су имали 859 православних, који су становали у 69 домова. Дарувар је имао 729 православних, који су обитавали у 83 дома, а Слатина 693, који су били у 83 дома. У Пакрацу је било 507 православних у 120 домова, а у Воћину 474 у 41 дому. Михаљац је имао 383 православна у 40 домова, Нова Градишка 321 православног у 98 домова, а Северин 311 православних у 35 домова. У Бјеловару је било 144 православна у 26 домова, Окучанима, такође, 144 у 38 домова, Броду 128 у 30 домова и Копривници 119 православних у 33 дома. Вировитица је имала 20 православних у само једном дому, Стара Градишка њих 9 у 2 дома, а Вирови 2 православна у 1 дому. Осим

Пакраца, Дарувара и Слатине, православно становништво није било много заступљено у већим трговиштима и војним утврђењима у Славонији, мада је њихов број од близу 95000 на територији Пакрачке епархије био за сам крај XVIII века на завидном нивоу.

Vladan Gavrilović

CENSUS OF THE DIOCESE OF PAKRAC AT THE END OF THE 18TH CENTURY

Summary

The diocese of Pakrac, with its scope, included mostly parts of Slavonia in its present meaning. By processing a part of the metropolitan summary census by Dioceses from 1797, we used data on the number of Orthodox inhabitants in the Pakrac diocese and its protopresbyters, the number of homes in which they lived, as well as the category of going (compulsory or voluntary) to military units of the Monarchy. We determined the number of Orthodox of over 95.000 in the territory of the Diocese, which was quite a large number for one Diocese of medium size in the Karlovac Metropolitanate. Also, most Orthodox were in important diocesan, and at the same time county centers: Pakrac and Slatina, where the Orthodox made up more than half of the inhabitants of those places. We believe that the results of our work will benefit the overall demographic view of the distribution and determination of the Orthodox population in the Monarchy, of course in this Diocese, as well as asking new questions and research on the structure of the Orthodox population, its greater or lesser population in some areas of present Slavonia, and his formations in the military units of the Monarchy.

Keywords: Diocese of Pakrac, Habsburg Monarchy, Orthodox, 18th century.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Sremskim Karlovcima, Mitropoljsko-patrijaršijski, (ASANUK, MP), fond „A”, 33/1797. (ASANUK, MP, „A” , 33/1797).
- Gavrilović, V. (2012). Primeri unijaćenja srpskog naroda u Hrvatskoj do kraja XVIII veka. *Srpske studije*, 3, 207-218. (ћир.)
- Gavrilović, S. (1993). *Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek)*. Beograd: Gutenbergova galaksija. (ћир.)
- Grujić, R. (1931). Pečki patrijarssi i karlovački mitropoliti. *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*, IV, 13-34. (ћир.)
- Grujić, R. (1996). *Spomenica o srpskom pravoslavnom vladičanstvu pakračkom*. Beograd: Muzej Srpske pravoslavne crkve. (ћир.)

- Grujić, R. (1993). Azbučnik Srpske pravoslavne crkve. Beograd: Muzej Srpske pravoslavne crkve. (ћир.)
- Kašić, D. (1986). Otpor maračanskoj uniji. Beograd: Pravoslavlje. (ћир.)
- Kašić, D. (1996). Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji. Beograd: Muzej Srpske pravoslavne crkve. (ћир.)
- Kosovac, M. (1910). Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.godine, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija. (ћир.)
- Ivić, A. (1910). Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju, prilog istoriji srpske prošlosti 16. i 17. veka, Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija. (ћир.)
- Ivić, A. (1924). Marčanska episkopija. Bratsvo, XVIII, 87-101. (ћир.)
- Mikavica, D.-Lemajić, N.-Vasin, G.-Ninković, N. (2016). Srbi u Habzburškoj monarhiji od 1526. do 1918. knj.1, Novi Sad: Prometej. (ћир.)
- Radonić, J. (1950). Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI do XIX veka. Beograd: SANU. (ћир.)
- Ruvarac, D. (1880). Istorično-kritična crta Vićentiju Jovanoviću, pravoslavnom mitropolitu beogradskom i karlovačkom. Zemun: štamparija Sime Paića. (ћир.)
- Šviker, J. H. (1995). Istorija unijaćenja Srba u Vojnoj krajini. Novi Sad-Beograd: Arhiv Vojvodine-Muzej Srpske pravoslavne crkve. (ћир.)
- Vuković, S.-Gavrilović V. (2009). Jovanović Vićentije. U: Popov, Č. (ured.) (2009). Srpski biografski rečnik, knj.4. Novi Sad: Matica srpska. 468-469. (ћир.)
- Zirojević, O. (1984). Crkve i manastiri na području Pečke patrijaršije do 1683. godine. Beograd: Istorijski institut. (ћир.)

